

Essäer och diplomati

Min första tanke när jag fick veta att jag kommit in på UD var ”nu kan jag skriva essäer”. Man kan undra varifrån jag fått denna föreställning om diplomater och diplomati. Om en ”dipare” (nyanställd diplomat) idag skulle lufta en så pretentiös idé (även jag var klok nog att hålla den för mig själv) skulle hon förmodligen få samma fråga som unge Bernard i teveserien *Yes Minister*, när han protesterar till den garvade statssekreteraren sir Humphrey mot en politisk fint han anser omoralisk: ”När började du utveckla denna smak för lyx?”

Helt ute och cyklade var jag i alla fall inte. För essäskrivande, eller skrivande i former som står essän nära, är i själva verket något som ganska många diplomater ägnat sig åt vid sidan av tjänsten, eller till och med i den. Varför har det varit så?

En förklaring är kanske att kraven på en god essä inte skiljer sig så mycket från kraven på en god diplomatisk/politisk analys. ”Essän förutsätter”, skriver journalisten och författaren Göran Rosenberg, ”god kunskap, flinkt fotarbete och stor inlevelseförmåga.” Essän prövar sig fram, men inte utan riktning och mål. Prövningen siktar mot större djup och vidare vyer.¹

God kunskap, flinkt fotarbete och stor inlevelseförmåga är hörnstenar också i diplomatisk/politisk analys och i diplomati överhuvudtaget. Inte minst gäller det inlevelseförmågan. För diplomati är ingen exakt vetenskap. Den ligger närmare det Platon kallade *doxa*, som innebär att ha en åsikt eller att hysa en enkel mening om något, än det han kallade *episteme*, den säkra teoretisk-vetenskapliga formen av kunskap.² Det går inte att ställa upp abstrakta principer eller mallar för diplomati, handla enbart efter dem och nå ett gott resultat. Visst finns det grundregler för det diplomatiska arbetet (den klassiska sammanfattningen är Ernest Satows *Guide to Diplomatic Practice*, vars första upplaga kom ut år 1917). Men de kan liknas vid reglerna för fotboll. Man måste kunna dem, men det är bara det allra första steget mot att bli en god spelare. I diplomatin umgås man med *människor*, individer med andra kulturella och politiska referensramar än de egna. Uppdraget är att gentemot dem på ett så trovärdigt och övertygande sätt som möjligt kunna föra sin regerings talan. Men i det diplomatiska uppdraget ingår också att kunna leva sig in i olika motparters ståndpunkter och förmedla dem hemåt på ett sätt som gör dem begripliga, om än inte godtagbara.

”Essän inbjuder till en resa där skribenten är en nyfiket prövande medresenär”, skriver Göran Rosenberg. Essän för ett samtal med läsaren, den engagerar. Och vill man som diplomat inte bara vara en iakttagare och rapportör, utan också en aktör som påverkar det egna landets utrikespolitik, ska essäns verkan inte underskattas. Ett klassiskt exempel är den amerikanske diplomaten George Kennans s k långa telegram, avsänt från Moskvaambassaden den 22 februari 1946. Telegrammet blev planritningen för USA:s s k inneslutningspolitik gentemot Sovjetunionen under större delen av det kalla kriget. Jag faller för frestelsen att återge en bit ur Kennans text, som är en suggestiv blandning av biologi, psykologi och geopolitik (artiklarna inom parentes saknas i telegrammet):

At (the) bottom of the Kremlin's neurotic view of world affairs is (a) traditional and instinctive Russian sense of insecurity. Originally, this was (the) insecurity of a peaceful agricultural people trying to live on (a) vast exposed plain in (a) neighborhood of fierce nomadic peoples. To this was added, as Russia came into contact with (the) economically advanced West, fear of more competent, more powerful, more highly organized societies in that area. But this latter type of insecurity was one which afflicted Russian rulers rather than (the) Russian people, for Russian rulers have invariably sensed that their rule was relatively archaic in form, fragile and artificial in its psychological

foundations, unable to stand comparison or contact with (the) political systems of Western countries. For this reason they have always feared foreign penetration, feared direct contact between (the) Western world and their own, feared what would happen if Russians learned truth about (the) world without or if foreigners learned (the) truth about (the) world within....Much depends on the health and vigor of our own society. World communism is like (a) malignant parasite, which feeds only on diseased tissue. This is (the) point at which domestic and foreign policies meet. Every courageous and incisive measure to solve (the) internal problems of our own society, to improve self-confidence, discipline, morale and the community spirit of our own people is (a) diplomatic victory over Moscow, worth (a) thousand diplomatic notes and communiques.³

Essäisten döljer inte sina utgångspunkter. George Kennan var en av de mest artikulerade och välformulerade företrädarna för det bipolära öst-västperspektiv som dominerade det politiska tänkandet under det kalla kriget. Hans position i förhållande till ämnet är den övertygade antikommunistens, med starka inslag av russofobi. Men som framgår av citatet ovan finns i texten också fröet till en civilisationskritik, uppfordringar riktade mot det egna samhället. Detta är ett spår som Kennan skulle utveckla i en lång rad artiklar och böcker sedan han lämnat den aktiva utrikespolitiken.

Självmedvetenheten, i bemärkelsen medvetenhet om de egna utgångspunkterna, är grundläggande i essäistiken. Och är det något som gör essäskrivande till en god träning för diplomaten så är det just detta. För liksom ingen någonsin har sett en hel apelsin, så har ingen någonsin på djupet och inifrån förstått alla aktörers ståndpunkter i utrikespolitiken. Världen finns inte bara. Den skapas av oss, i så måtto att vi ger den en mening, *vår* mening. Det är därför vi i säkerhetspolitiken talar om *hotbilder*. ”Världen måste alltid ses, och alltid av någon.”⁴ Och någon arkimedisk observationspunkt existerar inte.

Mellanöstern är kanske den del av dagens värld där denna filosofiska, men också djupt politiska sanning kommer till tydligast uttryck. Amos Oz har artikulerat den på ett lysande sätt i den tunna men pregnant essävolymen *Hur man botar en fanatiker* (som har den i sammanhanget viktiga undertiteln ”och om att skriva”). Det typiska för fanatikern, skriver Oz, är att hon saknar jaguppfattning. Hon tror sig stå för det absolut sanna, rätta, goda medan motståndaren står för motsatsen. Men att skriva en roman innebär att stiga upp varje morgon, dricka en kopp kaffe och börja föreställa sig den andre:

Tänk om jag vore hon, tänk om du vore han. Och med min egen personliga bakgrund, min egen personliga livshistoria och familjehistoria, kan jag ofta inte låta bli att tänka på att jag genom en lätt förändring a generna eller mina föräldrars omständigheter hade kunnat vara han eller hon, jag hade kunnat vara en judisk bosättare på Västbanken, jag hade kunnat vara en ultraortodox extremist, jag hade kunnat vara en orientalisk jude från ett land i tredje världen, jag hade kunnat vara vem som helst. Jag hade kunnat vara en av mina fiender. Att föreställa sig detta är alltid nyttigt.⁵

Få diplomater blir romanförfattare. Men Oz’ politiska budskap riktar sig till en vidare krets. I grunden är det, menar han, möjligt för alla att leva sina liv förutsättningslöst och inte låst, med olösta konflikter. Ytterst är detta – att överge sina svartvita åsikter och acceptera att leva med ambivalens – priset för att bli vuxen. Det innebär insikten om att man själv lika lite som någon annan kan göra anspråk på att vara uppkopplad till en absolut Sanning. Man inser att mot ens egen sanning kan stå andra(s) sanningar. Man inser också att man lika lite som andra besitter en överlägsen, absolut kunskap, utan endast en begränsad, ofullständig. För den politiske filosofen Karl Popper var just denna ödmjukhet inför den mänskliga kunskapens gränser den viktigaste förutsättningen för ett öppet samhälle. Denna insikt betyder inte att man förlorar sin övertygelse, eller beslutsamheten att handla i enlighet med den. Men det

hälsosamma lilla tvivlet – ”tänk om jag trots allt har fel” – leder i bästa fall till varsamhet med medlen. Framför allt de våldsamma. Det finns situationer då våld är nödvändigt, som motvikt mot ett värre ont. Men är inte diplomatins kärna just att så långt möjligt hitta andra sätt att lösa konflikter?

En skillnad mellan diplomaten och den som har det fria skrivandet som huvudsyssla är att tonvikten på ordet ”flinkt” i ”flinkt fotarbete” nog är större i diplomatens fall. Bristen på tid för reflexion, kravet att producera texter snabbt, gör att vardagsskrivandet för diplomaten idag har större likheter med reporterns på en kvällstidning än med den eftertänksamme essäistens. Liksom journalistiken och, om jag får tro mina vänner i den akademiska världen, forskning och högre utbildning, så industrialiseras diplomatin alltmer. Skrivandet på UD blir alltmera mallifierat. I talepunkter till ministrar inför möten och resor, i instruktionerna till EU-möten, i rapporterna från samma möten, i de demokratiskt viktiga informationsunderlagen till riksdagens EU-nämnd riskerar kvantitet och form att ta överhanden över kvalitet och innehåll. Det som är bråttom pressar undan det som är viktigt. Det väldiga råmaterial av information som utrikesförvaltningen disponerar – från ambassader, delegationer och representationer, från internationell press, från internet, från förtroliga samtal med välplacerade personer inom och utom diplomatin – hinner sällan tättna till kunskap innan det passerat sitt ”bäst före”-datum.

Essän föddes med Michel Montaigne på 1500-talet, genombrottet för moderniteten. Idag lever vi i postmoderniteten, eller med sociologen Ulrich Becks ord, en ”andra modernitet”. Världen gungar på nytt. Då behövs, mer än någonsin, essäns sökande, prövande, medvetet subjektiva anslag i diplomatin och i den politiska analysen.

Noter:

- 1) Rosenberg, G, *Tankar om journalistik*, s 48-49
- 2) För en närmare diskussion om de här begreppen, se Gustavsson, Berndt, *Kunskapsfilosofi*, s 40
- 3) Telegrammet publicerades i juli 1947, något omskrivet, som en artikel i tidskriften *Foreign Affairs*
- 4) Rosenberg, a.a. s 57
- 5) Oz, A, *Hur man botar en fanatiker*, s 30

Bibliografi

Gustavsson, Berndt, *Kunskapsfilosofi. Tre kunskapsformer i historisk belysning* (Wahlström och Widstrand, Stockholm 2000)
Oz, A, *Hur man botar en fanatiker* (Wahlström och Widstrand, Stockholm 2006)
Rosenberg, G. *Tankar om journalistik* (Pan, Stockholm 2000)

(publicerad i Falkman, K m fl *Plikten och äventyret. Upplevelser av diplomati* (Carlsson bokförlag, Stockholm 2009)